

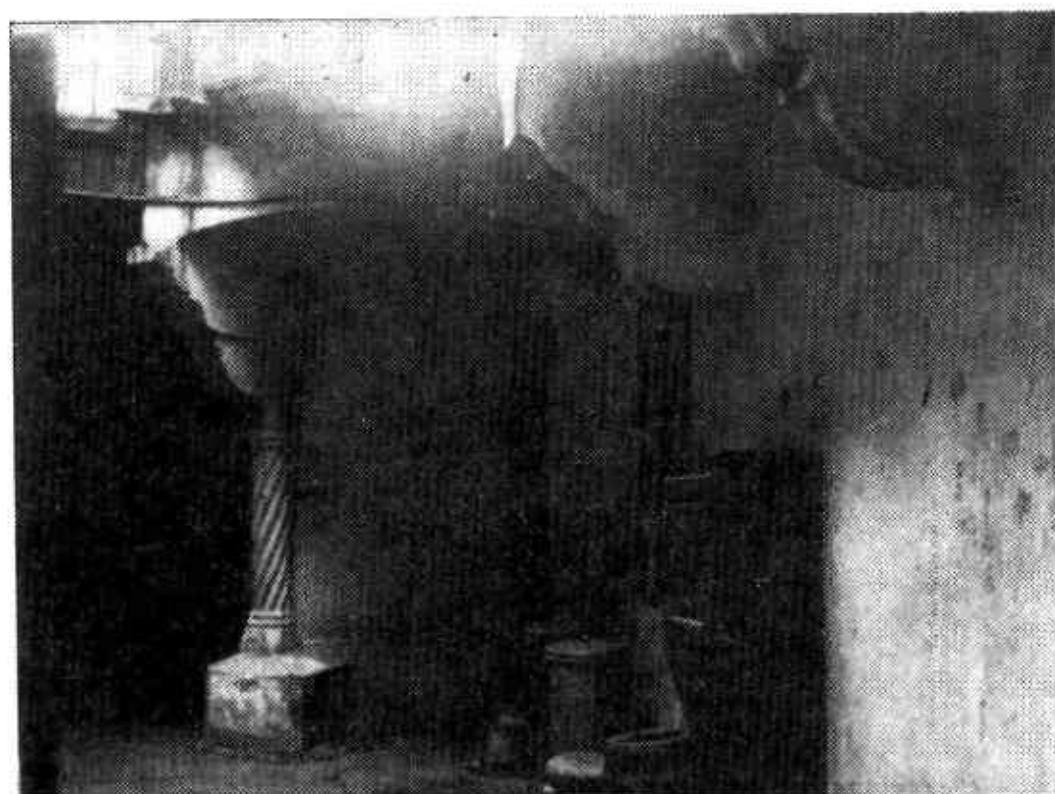
1965

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 124

ARCHIV BÝVALEHO VELKOSTATKU V BRUNTÁLE

Bruntál a jeho okolí bylo původně územím zeměpanským a náleželo od sklonku 13. století s malými přestávkami opavským Přemyslovcům až do první poloviny 15. věku, kdy Bruntálska nabyli nejprve zástavou pání z Vrbna. Roku 1506 prodala dědička Přemyslovců krnovská kněžna Barbora a Jiří ze Šelenberka bratřím Bernardovi, Hynkovi a Mikuláši Bruntálským z Vrbna jako dědičné zboží město Bruntál se zámkem, vsí Starou Rudnou, Dolní a Horní Václavov (spojené v nejnovější době v jednu obec), Světlou pod Pradědem, Staré Město u Bruntálu, Přední Věsku (ta splýnula v 17. století se Starým Městem), Novou Věsku a pusté vsi Žárnicí, Jelení a Loučky, dále doly na zlato, stříbro, olovo, měď a železo. Některé z uvedených vsí tvořily ve starší době samostatné alodní i lenní statečky. Bruntálsko, náležející po rozdělení starého Opavska v r. 1377 ke krnovskému knížectví, bylo r. 1523 pány z Vrbna vloženo do opavských zemských desk. K výše uvedeným obcím přibýly na panství bruntálském v 16. až 18. století nově založené vsi Dlouhá Stráň (po r. 1524), Nová Rudná (1524), Suchá Rudná (mezi lety 1524—1555), Stará Voda (před r. 1603), Malá Morávka (před r. 1604, ale byla vysazena patrně již na sklonku 16. věku), Ludvíkov (1672), Skrbovice (mezi 1629—1674), Podlesí (poprvé doloženo 1634) a osady Morgenland (1662), Karlova Studánka i Nové Karlovice, vzniklé v 18. století, dále města Andělská Hora (kolem r. 1550) a Vrbno (1608), která obě vděčí za svůj vznik dolování. Koncem 16. století bylo obnoveno zpustlé Jelení, r. 1564 odpojena Mezina z majetku města Bruntálu k velkostatku Bruntál a počátkem 17. století byly přikoupeny vsi Valšov a Kočov na Moravě, tvořící dosud samostatný statek, a připojeny k bruntálskému panství. Mezi lety 1506 až 1579 získána byla dosud neznámým způsobem k bruntálskému velkostatku také ves Oborná.

Pro účast na stavovském odboji bylo Bruntálsko pánům z Vrbna r. 1621 konfiskováno a dáno císařem Ferdinandem II. řádu německých rytířů jako komorní komenda. Roku 1639 bylo vyňato z Opavska a povýšeno na tzv. status minor, podřízený přímo ústřední slezské vládě ve Vratislavi. V letech 1683—1684 bylo dočasně povýšeno na knížectví. V Bruntále sídlil místodržitel všech statků velmistra řádu německých rytířů na Moravě a ve Slezsku až do r. 1820, prozatímní správa a hospodářská inspekce s přestávkami do r. 1836, účtárna pro tyto statky a účetní revize až do r. 1855 a v letech 1934—1940 Administrace velmistrovských statků, hlavní pokladna a v době okupace v letech 1938—1941 komisařská správa. Dočasně tu byla umístěna i jiná zařízení ústřední správy velmistrovských statků, přenesená sem z Olomouce, a to stavební úřad v letech 1917—1925 a taxační lesní kancelář v letech 1918—1940.

Z hospodářských jednotek byly na bruntálském velkostatku vedle tří dvorů již od 17. století významné horní a hutní podniky okolo Ludvíkova, Rudné a Malé Morávky, k nimž se však přivážela i ruda vytěžená okolo Horních Životic; tento výrobní obor pozbyl však v druhé polovině 19. století na významu. Dále to byly lázně Karlova Studánka, jejichž věhlas rostl zejména od poloviny minulého století. Odtud byl řízen i chov ovcí a dobytka a od sklonku 19. století i různé turistické objekty okolo Pradědu. Cenným podnikem byl také pivovar se sladovnou a lihovar s výrobou likérů, rumu a octa v Bruntále. Pět šestin plochy velkostatku pokrývaly rozsáhlé lesy. Několik pil dalo základ dřevoprůmyslu, výrobě dýh a beden v Ludvíkově. Příslušná akciová společnost byla zapsána do živnostenského rejstříku r. 1903 pod jménem Dřevoprůmysl v Ludvíkově a jejími podílníky byl řád německých rytířů a průmyslník Emil Grohmann, jehož rodina měla m. j. pronajaté některé bývalé objekty řádového horního a hutního podnikání, které bylo r. 1880 téměř úplně zastaveno. Vedle toho náležely na Bruntálsku německým rytí-

řům, resp. byly jimi vydržovány mateřské školy řádové ve Vrbně a Andělské Hoře, dívčí obecné školy tamtéž a v Bruntále, kostely a fary v Bruntále, Andělské Hoře, Vrbně, Staré Rudné, Oborné a Ludvíkově, patronátní kostely ve Václavově, Jelení a Malé Morávce, nemocnice v Bruntále a ve Vrbně a chudobinec v Bruntále. Řád vlastnil na Bruntálsku i rozsáhlý domovní majetek.

Hned po první světové válce byla na majetek řádu dosazena vnučená (později zvaná úřední) správa, zrušena v r. 1924, a proveden jeho prozatímní zábor. Za první pozemkové reformy, prováděné zde v letech 1925–1928, měl velkostatek Bruntál plochu 13.081 ha, z nichž podléhalo pozemkové reformě 12.274 ha. Řádu byly propuštěny ze záboru zbytkové statky resp. dvory v Bruntále a ve Starém Městě (444 ha veškeré půdy), zámek v Bruntále, část lesního hospodářství (296 ha), pivovar, sladovna, továrna na likéry a lihovar v Bruntále, lomy, hutní podniky a dobývání železné rudy v Rudné (v rámci horní a hutní správy v Břidličné) a lázně Karlova Studánka. V záboru zůstala většina lesního hospodářství, totiž 12.340 ha (z toho 257 ha zemědělské půdy) a Dřevoprůmysl v Ludvíkově, který byl tehdy již celý v majetku řádu. Když však řád odstoupil československému státu v r. 1931 dvůr Kliplák u Opavy a v letech 1931–1932 část lesního majetku, byla mu řada objektů ze záboru propuštěna. V rámci pozemkové reformy bylo postátněno, odprodáno a rozparcelováno celkem 1166 ha půdy. Stát získal zejména většinu polesí Václavov a Malá Morávka o rozloze asi 370 ha a polesí Velká Morávka na katastru obce Dolní Moravice, které kolísalo ve správě mezi řádovými velkostatkami Bruntál a Dolní Dlouhá Loučka, o výměře 378 ha. Dále byl odprodán v r. 1928 z volné ruky dvůr v Kočově o celkové výměře 157 ha jakožto zbytkový statek Hugovi Sponarovi; tento dvůr byl však tehdy počítán za součást velkostatku Dolní Dlouhá Loučka. Drobným nabyvatelům v počtu 16 se však z bruntálského velkostatku dostalo jen celkem 11,3 ha veškeré půdy, což ukazuje naprostou asociálnost první pozemkové reformy. Naopak však přikoupil řád k velkostatku Bruntál 47 ha půdy a v r. 1933 vybudoval další pilu v Bruntále. Tak bylo u tohoto velkostatku v r. 1937 celkem 11.153 ha půdy, z toho 10.233 ha lesa.

V únoru r. 1939 došlo s definitivní platností k rozpuštění řádu německých rytířů; na jejich majetek v zabraném území byla již od 1. 11. 1938 dosazena komisařská správa se sídlem v Bruntále, která zanikla v r. 1941 a která postupně začlenila lesní a polnohospodářský majetek řádu většinou do rámce říšskoněmecké státní lesní správy. Na území původního bruntálského velkostatku byly zřízeny říšskoněmecké lesní státní úřady v Bruntále (2868 ha), v Oboře (4617 ha), ve Vrbně (3319 ha) a zčásti sem zasahoval i lesní úřad Hubertov sídlící v Karlově. Majitelem Karlovy Studánky se stal Konrád Henlein, jenž v r. 1943 koupil hostinec Morgenland; tehdy postavena i chata Barborka. Dřevoprůmysl v Ludvíkově připadl firmě Drechsler a spol. (oboje již v r. 1939), pila v Bruntále firmě Pohl, jiným firmám ostatní průmyslové podniky. Domovní majetek řádu byl zabrán jednak německou říší, jednak samosprávnými korporacemi. Po osvobození v r. 1945 byla na veškeré někdejší jmění řádu dosazena národní správa. V r. 1946 došlo k jeho konfiskaci s definitivní platností, a to na základě zákonů č. 12 a č. 108 z r. 1945 Sb. Majetek lesní a polnohospodářský byl zapojen do souboru jmění státních lesů a statků, majetek průmyslový pak do příslušných odvětví národních podniků. Karlova Studánka se stala státními lázněmi.

V čele správy velkostatku Bruntál stál od konce 18. stol. do pol. 19. stol. hospodářský ředitel. Politické záležitosti vedl v téže době vrchní úřad; justiční věci spravoval justiciář, který byl současně vedoucím bruntálské horní substituce, avšak časem býval úřad vrchního a justiciáře spojen v jedné ruce. Dále zde byly již od 17. resp. 18. stol. úřady důchodní, purkrabský, pro nákup příze, obročení, stavební (spojen často s úřadem purkrabským), sklepní a lesní. Úřady vrchního a justiciáře zanikly při správní reformě v letech 1848–1850. Správa velkostatku (hospodářské ředitelství) byla od r. 1882 spojena trvale se správou důchodní-

ho úřadu. Úřad obroční a purkrabský byl sloučen v r. 1888 v jednotný hospodářský úřad, čili správu ekonomie a současně měl být zrušen úřad stavební, ale nakonec byl přece ponechán a v letech 1909—1924 se dokonce stal stavebním úřadem Ústřední správy pro všechny řádové velkostatky na Moravě a ve Slezsku. Úřad lesní byl již r. 1801 pověřen dozorem nad všemi ostatními lesními úřady řádovými na Moravě i v pruském a rakouském Slezsku a bylo při něm systemisováno též místo geometra, který prováděl měření, mapování a taxaci lesů. Bruntálský lesmistr míval od r. 1820 titul lesního inspektora. Nejvíce nabyt tento úřad na významu, když se inspektorem stal zasloužilý odborník Jan Pfeifer (1861—1886). Na sklonku 19. stol. tento úřad mizí a byl nahrazen r. 1904 Lesozařizovací kancelář a mapovacím úřadem v Olomouci, ale od r. 1918 rovněž v Bruntále, jak již bylo výše uvedeno. Rozsáhlé lesy na Bruntálsku byly v 19. století po jistém kolísání rozděleny mezi dva lesní obvody čili lesní úřady, totiž v Bruntále a v Hubertově, jímž podléhala polesí Obora, Mezina, Jelení, Kočov, Václavov, Hubertov, Malá Morávka, Andělská Hora, Podlesí, Ludvíkov, Vrbno, Karlovice u Vrbna, Suchá Rudná a Velká Morávka; z nich Velká Morávka a Kočov se rozkládaly větším dílem na Moravě, a byly někdy proto počítány k velkostatku Dolní Dlouhá Loučka—Sovinec, kdežto ostatní polesí ležela zcela na území Slezska. Roku 1905 byla provedena nová organizace řádových lesů. Na místo lesních úřadů byl zaveden systém sedmi lesních správ s 23 ochrannými okrsky. Na území velkostatku Bruntál byly to lesní správy v Bruntále (ochr. okrsek Jelení 547 ha, Mezina 612 ha, Václavov 484 ha), v Oboře (Obora 440 ha, Kunov 411 ha, Oborná 435 ha), v Hubertově (Hubertov 1074 ha, Vidly 676 ha), v Malé Morávce (M. Morávka 380 ha, Hinterdorf 467 ha, Karlov 582 ha, Velká Morávka 376 ha), Podlesí (Podlesí 633 ha, Suchá Rudná 464 ha, Andělská Hora 468 ha, Ludvíkov 689 ha), ve Vrbně (Vrbno 252 ha, Železná 400 ha, Vidly II. 639 ha, Ludvíkov 818 ha), a v Karlovicích u Vrbna (Staré Karlovice 407 ha, Nové Karlovice 385 ha, a Lauterseifen 694 ha). Z úřadu sklepního se vyvinula během druhé pol. 19. stol. správa regálí v Bruntále, která se už r. 1888 považovala za samostatně řízený hospodářský podnik, jediný na celém velkostatku; spravovala pivovar se sladovnou a lihovar s továrnou na líkery, výrobu rumu a octa v Bruntále. Dále se na panství Bruntál nalézaly v 18. stol. původně samostatné úřady horní v Bruntále a hutní v Ludvíkově, ty však byly později sloučeny v jednotný horní a hutní úřad v Ludvíkově. V pol. 19. stol. byl jeho název změněn na Ředitelství horních a hutních podniků řádu německých rytířů v Ludvíkově a nakonec na Správu hutí a dolů tamtéž. Její činnost se však po redukci dolování v r. 1880 a zastavení hutí resp. po pronájmu těchto podniků soukromým firmám pro zmenšenou výnosnost omezila jen na hájení řádových zájmů v tomto oboru i na údržbu bývalých hutních objektů. R. 1888 byla spojena se správou lázní Karlova Studánka a tamnějšího polesí. Když pak došlo od sklonku 19. stol. k obnovení dolování a zejména k značnému rozšíření lomů na břidlici a čedič okolo Frýdlantu nad Moravicí, (dnešní Břidličné), byla nově organizovaná velkomistrovská horní a hutní správa přenesena resp. znovu vybudována v Břidličné na velkostatku Dolní D. Loučka v r. 1909. Její poslední ředitel ing. Adolf Oplatek se stal za okupace majitelem někdejších řádových horních a hutních podniků. K vedení lázní Karlova Studánka byla zřízena lázeňská správa, podléhající koncem min. stol. jen zcela volně správě velkostatku Bruntál.

Rozsáhlejší změny v organizaci řízení velkostatku bruntálského způsobila první pozemková reforma. Na rozhraní let 1924 a 1925 byl zrušen samostatný stavební úřad v Bruntále, jehož povinnosti byly zčásti přeneseny na lesozařizovací kancelář; lesní správa Obora byla sloučena s lesní správou Bruntál, ale r. 1927 přenesena znovu do Obory. Zbytek polního hospodářství v D. D. Loučce byl v r. 1925 podřízen hospodářské správě v Bruntále. R. 1927 bylo území lesní správy Hubertov rozděleno mezi lesní správy Vrbno a Malá Morávka. Po odstoupení části lesů státu v letech 1931—1932 došlo k další reorganizaci, takže se tu r. 1937 setkává-

me pouze se čtyřmi lesními úřady resp. správami, a to v Bruntále (2633 ha, podřízená polesí resp. hájemství jsou Jelení, Mezina, Václavov, Kunov, Oborná, Skrbovice), v Karlovicích u Vrbna (2272 ha, podřízené jednotky v Andělské Hoře, Lauterseifenu, Suché Rudné, Starých a Nových Karlovicích), v Hubertově (2998 ha, polesí Hubertov, Morgenland, Hinterdorf, Karlova Studánka) a ve Vrbně (2659 ha, podřízené složky ve Vrbně, Ludvíkově, Vidly I. a II.). Pily, lomy a pískovny podléhaly těmto 4 lesním správám. — V r. 1934, po přenesení Administrace velmistrovských statků řádu na Moravě a ve Slezsku z Olomouce do Bruntálu, byla s ní přímo personálně sloučena i správa velkostatku Bruntál a lesozařizovací kancelář.

Počátkem r. 1925 nastoupilo na všech velkostatech řádu v naší zemi místo dosavadního kamerálního účetnictví, zavedeného poč. 19. stol. a reformovaného r. 1890, kdy byl vyrovnán rok účetní s rokem kalendářním, tak zv. konstantní účetnictví podvojně. Pro úplnost lze tu dodat, že u horní a hutní správy v Ludvíkově bylo pokusně podvojně účetnictví zaváděno už r. 1865. Z toho důvodu byly koncem 1924 zlikvidovány dosavadní důchodní úřady a na jejich místě byly vytvořeny provozní pokladny, z nichž na území velkostatku Bruntál byly původně tři, totiž v Bruntále, v Karlově Studánce a v Ludvíkově. Podléhaly hlavní pokladně, která nastoupila na místo hlavní účtárny a revize účtů v Olomouci a která přešla, jak již bylo naznačeno, r. 1934 rovněž do Bruntálu. Avšak již po roce byly sloučeny provozní pokladny Karlova Studánka a Ludvíkov v provozní pokladnu v Ludvíkově, k níž byla dočasně přičleněna i provozní pokladna v Bruntále. Od r. 1935 zůstala tu jediná provozní pokladna v Bruntále, spojená však personálně s hlavní pokladnou. Je nutno ještě dodat, že v r. 1929 byly změněny názvy průmyslových podniků řádových na „Pivovarský a lihovarský průmysl v Bruntále“ a na „Velmistrovský dřevoprůmysl řádu německých rytířů v Ludvíkově.“

Je přirozené, že při tak rozsáhlém majetku a organizaci vznikala i značná písemná agenda. Archiv panství a velkostatku Bruntál byl od počátku uložen v bruntálském zámku, společně s písemnostmi některých úřadů a orgánů Ústřední správy řádových statků na Moravě a ve Slezsku (místodržitelství, účtárna) a to ve dvou velkých suchých místnostech ve vyvýšeném přízemí v západním křídle zámekového traktu. Byl z části zhruba věcně uspořádán ještě před první světovou válkou vedoucím ústředního archivu řádového ve Vídni dr. V. Schindlerem. V r. 1937 byl archiv v rámci soustřeďování všech písemností řádu německých rytířů v naší republice přemístěn do jiných prostor. Archivářem takto nově vytvořeného archivu německého řádu v Bruntále se stal v letech 1937—1938 dr. R. Fitz, avšak k pořádacím pracím papírů bruntálského dominia nepřistoupil. V letech 1940—1941 převzal písemnosti bývalého velkostatku Bruntál postupně někdejší říšský archiv v Opavě. Archiváře byly převezeny do Opavy a umístěny v budově bývalého minoritského kláštera. Při rozvážení archivních fondů v letech 1944—1945 a za válečných událostí na jaře r. 1945 došlo ke smísení archiválií velkostatku Bruntál s písemnostmi Ústřední správy řádu a jejich zařízení i ke ztrátám materiálu. K dalšímu pomísení archiválií vedlo dvoje stěhování v r. 1950, totiž v létě z Opavy do bruntálského zámku do tamnějšího Oblastního zemědělsko-lesnického archivu nedlouho předtím vybudovaného, a v listopadu opět zpět do Opavy do hlavní budovy archivní na Sněmovní ulici č. 1., když bruntálský zámek byl určen pro jiné účely a musel být narychlo vyklizen. Po zřízení zemědělsko-lesnického archivu v Opavě v r. 1952 došlo postupně znovu k soustřeďování fondů v budově minoritského kláštera a v r. 1956 k jejich faktickému sloučení; písemností horního a hutního úřadu zůstaly totiž stále z největší části ve státním archivu v Opavě, s nímž byl od 1. I. 1956 zemědělsko-lesnický archiv v Opavě spojen. Spisy justiční správy bruntálského panství, převzaté za okupace do říšského archivu v Opavě od zemského soudu v Opavě, byly původně postoupeny v rámci dislokace fondů do bývalého státního archivu v Janovicích v r. 1953 a v r. 1960 vráceny zpět do Opavy. K archivnímu

fondu velkostatek Bruntál byly dále připojeny některé archiválie, získané v letech 1957 až 1958 ze státních archivů v Brně, Janovicích a Kadani, v r. 1959 z Archivu města Ostravy, v r. 1960 z Klášterce n. Ohří, v r. 1961 od Ústavu pro úpravu lesního hospodářství ve Frýdku a z lesního závodu Karlovice u Vrbná, kam byly již r. 1929 soustředěny mladší písemnosti z činnosti řádových lesních správ. Mimo fond zůstávají ještě některé r. 1962 dodatečně získané jednotliviny z lesních závodů a zmíněného již Ústavu, a dále několik knih substituce horního soudu v Bruntále, chovaných dosud ve státním archivu v Brně.

Pořádání a inventarizace archiválií velkostatku Bruntál bylo provedeno v roce 1961. Bylo dosti obtížné pro roztržitost tohoto fondu, pro pomísení s jinými řádovými archiváliemi a také proto, že spisové plány řádových fondů jsou si podobné. Pořádání bylo provedeno vcelku podle základních pravidel pro zpracovávání a inventarizaci archivních fondů. Na prvním místě byly zařazeny úřední knihy, dochované poměrně ve velikém počtu, sestavené podle jednotlivých úřadů resp. oddělení velkostatku, uvnitř těchto skupin pak podle důležitosti a chronologicky. Byly sem zahrnuty a podchyceny i pozemkové knihy venkovských obcí a obou malých měst, uložené do r. 1963 ve sbírce pozemkových knih na pracovišti opavského státního archivu v Janovicích. Tyto knihy byly tam svého času předány podobně jako justiční spisy v rámci archivní rozluky a sdílely s nimi stejný osud. Pak následují v inventáři pomocné knihy, řazené obdobným způsobem, a aktový materiál. Ten byl podle možností rekonstruován podle registraturních schémat. Ta existují především pro spojený úřad důchodní a správu velkostatku (starší systém jde průběžně podle čísel a chronologicky, mladší podle registraturního klíče se základními římskými značkami pro jednotlivá oddělení, nejmladší — zlomkovitě dochovaný — jemu podobný), pro úřad lesní (starší manipulace užívá pro jednotlivé druhy spisů jako signatur arabských číslic, mladší, velmi neúplně dochovaná a sestavená podle lesních správ a poleší, užívá římských číslic pro značky) a pro horní a hutní úřad (signatury jsou kombinované z římských a arabských číslic). Nesignované spisy byly zařazeny na konec každé skupiny věcně a chronologicky; podobným způsobem byly uspořádány spisy úřadu hospodářského a lázeňské správy v Karlově Studánce, zatím co papíry justiční povahy byly ponechány v tom stavu, jak byly manipulovány u bývalého zemského soudu v Opavě, vzhledem na dochované pomůcky. Obdobně jako u aktového materiálu se postupovalo i u materiálu účetního; knihy i ostatní účetní písemnosti byly řazené podle skupin a významu věcně a chronologicky do dlouhých řad. Stalo se tak proto, že účetní materiál je zachován dosti zlomkovitě a také pro lepší přehlednost. Nakonec následují mapy, skoro vesměs lesní, zařazené abecedně podle poleší a chronologicky, a plány. Celkově obsahuje fond:

A. Úřední knihy:

5 urbářů	1804—1735
Kopíř korespondence a nařízení	1795—1798
Konferenční úřední protokol (zlomek)	1702
4 úřední konferenční protokoly lesní správy	1876—1902
Knihu opisů dekretů a cirkulářů poleší Podlesí	1842—1848
3 hraniční popisy dvorů	1913—1914
7 hraničních lesních protokolů	1823—1852
15 lesních pozemkových knih (systemisace)	1801—1815
19 různých lesních hospodářských plánů	1882—1895
8 parcelních protokolů	1909—1923
2 inventáře lázní Karlova Studánka	1829—1834
17 různých úředních knih hamerního úřadu apod.	1798—1907
Mýta na Bruntálsku (tisk s poznámkami a korespondencí)	1738—1783
Domovní řád chudobince v Bruntále	cca 1860
9 protokolů opisů suplů k vrchnostem a jejich vyřízení	1700—1713

3 justiční protokoly se zápisy jednání o sporech, smlouvách, pozemno-knižních věcech apod.	1833—1707
3 knihy o zasedáních vesnických práv	1664—1710
213 pozemkových knih různých typů (gruntovní registra, knihy domů a rolí rustikálních i dominikálních, protokoly o číslování domů, knihy listin, hypoték, dluhů, smluv svatebních, základní hlavní knihy a příslušné indexy, předané 1903 z Janovic do Opavy)	1547—1884

B. Pomocné knihy:

10 podacích protokolů správy velkostatku a důchodu	1881—1939
3 indexy k těmto protokolům	1845—1933
1 podací protokol správy zámku v Bruntále	1920—1924
1 repertář spisů lesního úřadu	1778—1851
5 podacích protokolů lesního úřadu	1893—1904
1 jmenný seznam zaměstnanců lesního úřadu	1921—1941
1 jmenný seznam pacientů zdarma léčených v Karlově Studánce	1922—1938
5 podacích protokolů horního a hutního úřadu v Ludvíkově	1828—1851
4 podací protokoly v justičních záležitostech	1846—1849
1 index k podacímu justičnímu protokolu	1827
4 repertáře a indexy k pozůstalostním spisům	1706—1850
3 jmenné seznamy pro sporné záležitosti	1809—1850

C. Aktový materiál:

2 kart. Práva a majetek velkostatku	1836—1924
2 kart. Konferenční protokoly a měsíční hlášení	1870—1903
1 kart. Revizní poznámky o vyúčtování důchodního úřadu a lázní Karlovy Studánky	1857—1889
23 kart. Důchod a správa velkostatku, starší manipulační systém	1860—1903
Totéž, mladší manipulační systém:	
1 kart. I. Správa, organizace, vojenské záležitosti	1904—1928
3 kart. II. Záležitosti zaměstnanců a služební	1904—1928
1 kart. III. Změny majetku, polní hospodářství, pozemková reforma	1904—1930
1 kart. IV. Lesní hospodářství	1904—1930
3 kart.	
1 fasc. V. Daňové záležitosti	1901—1939
1 kart. VI. Správa regálů	1904—1930
3/4 kart. VII. Stavební věci	1903—1938
1/4 kart. VIII. Pily	1918—1920
3 kart. IX. Kupy, prodeje, odstupy a směny nemovitostí	1905—1928
1 kart. X. Služebnosti, spory	1905—1937
1/2 kart.	
1 fasc. XI. Patronáty	1904—1932
1/2 kart. XII. Osvobození od daní, novostavby	1907—1928
1/2 kart. XIII. Rybolov, vodní právo	1904—1927
1/2 kart. XIV. Pozemnoknižní věci, katastry	1904—1928
— XV. Lomy (akta se nedochovala)	
1 kart. XVI. Sociální věci, pozůstalosti	1904—1928
1/4 kart. XVII. Komunikace, stavby a údržba	1904—1927
1/4 kart. XVIII. Zahrady, parky	1907—1928
— XIX. Zdravotnictví (písemnosti chybí)	
1/4 kart. XX. Prosby, žádosti a stížnosti	1918—1928
1 kart. XXI. Nájem a pronájem	1904—1928
1/2 kart. XXII. Veřejné a obecní záležitosti	1904—1928
1/2 kart. XXIII. Prodej dřeva	1904—1913
1/2 kart. XXIV. Pojištění	1904—1928
1/2 kart. XXV. Různé	1915—1927
1/2 kart. XXVI. Kultura, archiv, školství, stipendia, styk s hlavní pokladnou	1904—1929
1/4 kart. XXVII. Lázně Karlova Studánka	1906—1928
1/4 kart. XXVIII. Dolování, hutnictví, dřevařský průmysl v Ludvíkově	1904—1926

Nejmladší manipulační systém uts. (zlomky):

1 kart. IV. Honitba, lesní hospodářství a stavby, veřejný majetek	1892—1937
1 kart. V. Majetkové změny, pozemková reforma, patronáty	1930—1940
1 kart. VIII. Zaměstnanecké a sociální věci	1933—1934
1 kart. — Korespondence správy ekonomie	1912—1920
1/3 kart. — Správa zámku, musea a domů v Bruntále	1913—1939
1/3 kart. — Správa nemocnice v Bruntále	1904—1907
1/3 kart. — Správa nemocnice a chudobince v Rýžovišti (expositura bruntálské)	1919—1933
5 kart. — Záležitosti stavebního úřadu	1854—1917
1 kart. — Správa lázní Karlova Studánka, elektrifikace lázní, tištěné seznamy hostů	1907—1939
25 kart.	
1 fasc. Písemnosti lesního úřadu, starší manipulace, velmi mezerovitě dochované, zejména z doby před 1820	1858—1890
(F 2 — zařizování lesů	1823—1888)
(F 19 — výroční zprávy pro lesní inspekci	1851—1888)
(F 30 — výkaz lesních kultur	1873—1885)
(F 35 — lesnické sjezdy, výzkum, společnosti	1851—1878)
(F 39 — slavnosti, výstavy	1800—1888)
1 1/4 kart. Spisy mladší manipulace o římských a arabských signaturách podle jednotlivých lesních správ	1910—1934
3 3/4 kart. Nesignovaná korespondence a konferenční protokoly lesního úřadu	1883—1912
1 kart.	
1 fasc. Podklady a plány k přípravě lesních hospodářských plánů	1907—1933

Hutní a hamerní úřad:

1 kart. I. Majetek, správa a organizace horního a hutního (hamerního) úřadu	1802—1882
3 kart. II. Stavební záležitosti u hutí atd.	1803—1875
1 kart. III. Styky s horními substitucemi	1783—1847
4 kart. IV. Peněžní záležitosti, sklady železa, dodávky dřeva ve formě roboty	1700—1880
2 kart. V. Bratrská pokladna	1840—1877
1 kart. VI. Dělnictvo	1798—1861
4 kart. VII. Hlášení a zprávy z podřízených složek i nadřízeným orgánům	1773—1863
2 1/4 kart. VIII. Bilance	1800—1880
1/4 kart. IX. Oběžníky a instrukce	1795—1853
1/4 kart. X. Úřední záležitosti (zlomek)	1843—1844
2 1/2 kart. XI. Mzdy dřevorubců, dodávky dřevěného uhlí, dovoz a plavení dřeva k dolům a hutím	1804—1880
4 kart. XII. Výroba železa	1783—1879
2 1/2 kart. XIII. Dolování a doprava rud	1798—1878
1 kart. XIV. Měsíční hlášení z jednotlivých jam	1828—1833
4 1/4 kart. XV. Mzdy, platy a pense dělnictva hutního, horníků, uhlířů, dřevorubců a povozníků	1785—1876
1/4 kart. XVI. Horní desátky, vyvazování	1850—1856
1 1/2 kart. XVII. Provoz pomocných dílen při hutích, vyúčtování s jinými úřady velkostatku	1803—1880
1 kart. XVIII. Různé (ceníky, robotní záležitosti, dolování na zlato)	1780—1856
1 kart. XIX. Pokladní a účetní záležitosti horního a hutního úřadu	1810—1879
2 kart. Nesignovaná korespondence téhož úřadu	1767—1878
1 kart. Zlomky písemností patrimoniální správy v politických a správních záležitostech	1734—1864
55 1/2 kart. Pozůstalostní spisy poddaných	1801—1850
1 1/2 kart. Sporné záležitosti poddaných	1809—1850
1 kart. Různé tiskoviny	1872—1939

D. Účetní materiál:

142 účetní knihy důchodu a provozní pokladny	1878—1937
2 účetní knihy partikulárního úřadu (fondu)	1839—1880

2 účetní knihy obročního úřadu	1875—1700
2 účetní knihy sklepního úřadu a kuchyně	1899—1706
3 účetní knihy hospodářského úřadu	1881—1920
14 účetních knih stavebního úřadu	1839—1924
10 účetních knih správy regálí	1848—1910
127 účetních knih lesního úřadu	1861—1936
11 účetních knih dřevařského průmyslu Ludvíkov	1913—1926
6 účetních knih pil	1889—1919
3 účetní knihy správy lázní Karlova Studánka	1890—1932
230 účetních knih hamerního (hutního a horního) úřadu, z toho 22 hospodářských inventářů	1768—1889
2 kartony zlomkovitě dochovaného účetního materiálu aktové povahy úřadů důchodního, obročního, sklepního, správy píce, stavebního a sirotčího	1863—1851
4 kartony účet. materiálu akt. povahy důchodního úřadu	1867—1924
1 karton totéž pro partikulární fond (úřad)	1855—1869
1 fasc. a	
1 karton totéž pro hospodářský úřad	1883—1925
1/2 kart. totéž pro stavební úřad	1880—1913
1/2 kart. totéž pro správu regálí	1892
45 kart.	
13 fasc. totéž pro lesní úřad	1861—1938
1 fasc. totéž pro dřevoprůmysl Ludvíkov	1929—1934
7 fasc. totéž pro pily	1870—1935
2 kart.	
4 fasc. totéž pro lázně Karlova Studánka	1864—1928

E. Mapy a plány:

31 map, hlavně porostních, hospodářských a obrysových, náčrt půdorysu dolu aj.	1813—1940
6 plánů pozemků a budov	1868—1937

Z uvedeného je patrné, že dochované archiválie velkostatku Bruntál obsahují mnoho dokladů pro vývoj lesního hospodářství, hutnictví a dolování, ale poměrně velmi málo pro polní hospodářství a chov dobytka. Cenné údaje lze tu nalézt pro studium poměrů poddanských i sociálního postavení dělnictva, pro rodopisné i národopisné bádání (pozůstalostní spisy, pozemkové knihy), pro vývoj správy velkostatku, lázeňství, stavby budov, komunikací a vývoj osídlení na Bruntálsku. Některé zprávy se týkají i pozemkové reformy a průmyslu, mapy zachycují pomístní názvosloví. Souběžný materiál lze ovšem nalézt i v archivním fondu Řád německých rytířů — Místodržitelství (1627—1820) a Administrace (1727—1946), uchovávaných rovněž ve Státním archivu v Opavě, jednak v ústředním archivu řádu německých rytířů ve Vídni.

Prameny:

Státní archiv v Opavě, archivní fondy Velkostatek Bruntál, Řád německých rytířů a Ředitelství státních lesů a statků ve Frýdku. Dále registratura býv. říšského archivu v Opavě, tamtéž.

Tištěné prameny, soupisy pramenů, schematismy:

Řád německých rytířů v Bruntále, díl I. Místodržitelství řádu, inventář. Sestavil dr. Stanislav Drkal. Opava 1961. — A. TUREK, Soupis urbářů Ostravského kraje 15—18. stol. Opava 1954. — Neuerster Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien, sv. IV.—XII., Brno 1884—1912. — TITTEL Ignaz, Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes, der Landwirthindustrien und landw. Lehranstalten in der Markgrafschaft Mähren und im Herzogthume Schlesien, Praha 1905. — Rudolf LUSTIG, Schematismus der Grossgrundbesitze im Lande Mähren und Schlesien, Praha 1937.

- Regulative für die Hoch- und Deutschmeisterischen Beamten und Diener, Wien 1888.
- Alexander GLÄSER, Uebersicht der Forstbetriebe im Sudetengau von 50 ha aufwärts, Liberec 1942.

Literatura:

L. HOSÁK, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1933—1938. — A. L. KREJČÍK, Příspěvky k soupisu archivů velkých statků, Praha 1929. — Mitteilungen des Deutschordens, roč. 1924—1937. — Johan von PFEIFER, Fortgeschichte der ... Domäne Freudenthal, Brno 1891. — Státní archiv v Opavě, Průvodce po archivních fondech, Praha, díl I. 1955, díl II. 1959. — J. VOŽENÍLEK, Předběžné výsledky čsl. pozemkové reformy, Praha 1930. — Kurze Uebersicht über die Tätigkeit des Deutschordens in ČSR in den letzten Jahren, Bruntál 1929.

Josef Svátek:

K VĚDECKÉ ČINNOSTI ASTRONOMA A METEOROLOGA PROF. DR. OKTAVIA ŠOFKY

V čísle 116 Zpráv Vlastivědného ústavu v Olomouci byl otištěn na str. 1—4 můj článek o význačném přírodovědci 19. stol., Dr. Oktaviu Šofkovi (1811—1879), profesoru fyziky a matematiky na piaristických reálkách a gymnasiích, dnes však již úplně zapomenutém. Zajímalo mě tehdy, zda tento astronom, meteorolog a konstruktér hvězdářských přístrojů také zpracovával výsledky svých pozorování a svého vědeckého snažení do statí, jež by pak vycházely tiskem; nepodařilo se mně však tenkrát žádné z jeho tištěných pojednání nalézt.

Při pátrání po zbytcích knihovny Dr. Šofky, kterou jsem předpokládal, a vůbec po památkách z jeho pozůstalosti v rodném místě Solopyskách u Sedlčan, nebo v místě úmrtí Příčovech u Sedlčan jsem dostal překvapující odpověď z Městského muzea Sedlčany, umístěného na Červeném Hrádku u Sedlčan. Správce muzea a ředitel měšťanských škol v. v. A. Kratochvíl ze Sedlčan mně sdělil, že v muzejní knihovně se dochovala kniha, jejímž autorem je sám prof. Dr. O. Šofka; tuto knihu mně zapůjčil do Holešova.¹ Zároveň mně poslal astronom Vladislav Tomíček, pracovník Výzkumného ústavu spojů v Praze, stručné údaje o celé Šofkově literární činnosti, jak je má ve své bohaté sbírce výpisů. Tak upozorněn na dávno zapadlé vědecké práce jsem je probádal a mohu o nich podat zprávu, doplňující poznatky o prof. Dr. O. Šofkovi.

Hlavním vědeckým spísem Šofky je jeho kniha „Die kosmischen Abkühlungen, ein meteorologisches Prinzip“ (Kosmická ochlazení, meteorologický základ), kterou autor napsal v době svého působení jako profesor fyziky a matematiky na vyšším gymnasiu v Mikulově.² Kniha byla jím míněna jako vědecké zdůvodnění známých předpovědí povětrností, které Šofka začal psát v r. 1858; otiskoval je potom od července 1860 v mikulovském časopise „Nikolsburger Wochenblatt“ a pak v jednom předním vídeňském časopise. Tyto předpovědi zpracovával s malými přestávkami v l. 1860—1863, ale pokračoval v nich až do r. 1877, jak je zřejmé z vlastnoruční opravy textu Šofkou na str. 78 jeho knihy. Je to dokladem toho, že na zlepšení své příručky pracoval autor skoro až do smrti.

Knížka „Die kosmischen Abkühlungen“ má 90 stran textu, rozděleného do 48 kapitol; mezi každý list s tištěným německým textem si dal autor vevázat list čistého papíru, na nějž psal německy perem nebo tužkou (olůvkem) opravy a doplňky, na některých místech velmi početné a důkladné. Ty procházejí celou knihou a text někde značně pozměňují. Tisk knihy provedl mikulovský knihtiskář Jan Bezděka (Bezdleka); kniha vyšla r. 1863 ve Vídni, byla v komisi knihkupectví Prandel a Ewald a stála 1 zlatý.

K zpracování spisu použil autor svých bohatých odborných zkušeností a výsledků astronomických a meteorologických pozorování, konaných snad ve všech

Die
kosmischen Abkühlungen,
ein
meteorologisches Prinzip

von
Dr. Franz Octav Šofka,

Piaristen-Ordens-Beichtater, k. k. Professor der Physik und Mathematik am
Ober-Gymnasium zu Nikolsburg, etc.

(Wissenschaftliche Begründung seiner bekannten Wetterprognosen.)

Wien, 1863.

in Commission bei Prandel & Ewald.

Titulní list knihy „Die kosmischen Abkühlungen“ od prof. dr. O. F. Šofky.
(Foto V. Měšic, Holešov.)

svých působitích, hlavně však v Mikulově (zde učil v l. 1857—1864). Má ovšem i cenné poznatky z Rakovníka (pozorování víchřice z l. 1846—1848; str. 75) i odjinud; tak např. si všímal směru větru v Lipníku, Praze, Brně a v Litomyšli (rukopisné doplňky k textu na str. 65).

Šofka si byl dobře vědom významu problémů, jež ve svém spise řešil. Knihu původně zpracoval pro Akademii věd ve Vídni, která si ji u něho přímo objednala, ale pak svůj slib vytisknout ji odmítla. Mikulovský profesor vyjednával proto o její vydání u některých zahraničních akademii věd a u jiných nakladatelů, všude však bez kladného výsledku. Protože mu záleželo na tom, aby spis vyšel a sloužil veřejnosti, rozhodl se konečně jej vydat na svůj náklad ze svých ubohých prostředků. Ale i potom byly potíže — Šofka nemohl nalézt knihkupectví, které by jeho spis převzalo do komise a rozesílalo jej zájemcům na jeho vlastní náklad. Po namáhavém jednání našel konečně knihkupce Prandela a Ewalda ve Vídni, kteří převzali knihu do komise; tak se Šofkova knížka dostala mezi čtenáře, kterým byla určena. Třeba ještě uvést, že různé denní listy napadaly bezohledně autora ve svých článcích. O tom všem víme z doslovu ke knížce, který Šofka ukončil latinskou větou „Habent sua fata libelli! Sed magna veritas et praevalere bit!“.

Je nyní úkolem meteorologů, aby tuto knížku Šofkovu zhodnotili a stanovili zejména, v čem jsou její závěry dalším vývojem vědy během jednoho celého století překonány a v čem mají platnost dosud. Autor sám viděl ve své knize první krok k řešení otázek, v ní probíraných.

Kromě knížky z r. 1863 napsal Šofka tři vědecká pojednání, otištěná v l. 1840—1852 ve vídeňských vědeckých časopisech. Vídeň byla i místem, kde nějaký čas, nám bližší neznámý, konal Šofka svá astronomická pozorování. Ještě před promoci na doktora filosofie napsal svou první vědeckou práci, nazvanou „Ueber die Zusammenziehung des Wasser — u. Gasstrahles“ (O stahování proudu vody a proudu plynu). Byla otištěna ve významném vědeckém časopise „Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften“ (6. svazek, ročník 1840, 6. sešit, str. 384—391), který ve Vídni vydával a řídil univ. prof. Dr. Filip Holger. Do tohoto časopisu přispívali i jiní učenci té doby, mezi nimi např. znamenitý český fyzik Dr. František Adam Petřina, tehdy působící v Linci. Ve své první tištěné vědecké stati podal Šofka matematické důkazy zkoumaného jevu a na praktických pokusech, doložených nárysy (tabulka II, vyobrazení 5, 6, 7), dokazoval správnost svých vývodů.³

Kritické stanovisko k jeho pojednání zaujal prof. J. WEISSBACH z Freibergu a svůj nesouhlas s některými Šofkovými vývody vyjádřil ve stati „Widerlegung einer Ansicht des Herrn Professor F. Oct. Schofka, in Betreff der Contraction beim Ausflusse des Wassers und der Luft aus Gefässen“. Jeho krátký článek vyšel v 7. svazku časopisu „Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften“ (ročník 1842, 2. sešit, str. 111—112). A v něm otiskl Šofka na str. 108—111 svou druhou vědeckou stat, pojmenovanou „Ueber einige Licht — Phänomene in engen Oeffnungen“ (O některých světelných jevech v úzkých otvorech); také zde použil autor vlastních pokusů a pozorování. Oba články napsal Šofka v době své učitelské činnosti na reálce v Liberci.

Třetím pojednáním Okt. Šofky, působícího tehdy na gymnasiu v Litomyšli, byla stat, „Über einige Lichtmeteore“ (O některých světelných meteorech), vytištěná r. 1852 v 9. svazku (5. sešit z prosince 1852) důležitého vídeňského sborníku vědeckých pojednání „Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften“ (str. 858—867).⁴ V této práci, předložené v zasedání matematicko-přírodovědecké třídy akademie věd ve Vídni 2. prosince 1852 a doložené dvěma vyobrazeními, řešil autor řadu otázek, týkajících se světelného paprsku v atmosféře a některých dalších problémů astronomických, jak je bližší poznal svým pozorováním (zabýval se zejména kometami).

Všechny tištěné práce prof. Dr. Oktavia Františka Šofky, tři časopisecké stati a jedna kniha, tvoří hodnotný příspěvek českého učenice k bádání v oboru fyziky, astronomie a meteorologie v 19. století. Lze právem říci, že význam vědeckého díla Dr. Šofky, vydaného tiskem, je mnohem větší než význam díla jeho představeného v Litomyšli, astronoma Dr. Flora Ignáce Staška (nar. 1782 ve Vyškově, zemř. 1862 v Litomyšli).⁵ Šofku v jeho badatelském úsilí předstihl svou literární prací jen univ. prof. Dr. František Kasslán Halaška (nar. 1780 v Budišově nad Budišovkou, zemř. 1847 v Praze).⁶

¹ Podle sdělení řed. A. Kratochvíla se na Sedlčansku jméno Šofka vyskytovalo v Dublovicích a v Líchovech. V Solopyskách žádný z občanů o Dr. Šofkovi již nic neví a také jeho hrob není znám.

² Knihu uvádí s podrobnými bibliografickými údaji jako knižní novinku „Oesterreichischer Catalog“, obsahující seznam všech knih a časopisů, jež vydány v Rakousku během roku 1863 (vyšlo ve Vídni r. 1864), str. 61. Výtisk této příručky je např. v knihovně Městského muzea v Holešově, sign. 4804. — Šofkův vlastní exemplář, uložený dnes v sedlčanském muzeu, má plátěnou vazbu, na hřbetě poškozenou, a je opatřen signaturou 1402. O výtisku lze říci, že jej měl Šofka u sebe až do konce svého života a že je to jediná věc, která po něm v Příčovech, kde zemřel 29. listopadu 1879, zůstala. Děkuji za zapůjčení této knihy správci Městského muzea v Sedlčanech A. Kratochvílovi, právě tak jako řediteli Okresního vlastivědného muzea v Příbrami Otto Bartoňovi (sedlčanské muzeum je pracovištěm příbramského muzea).

³ Časopis „Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften“ je uložen např. ve Státní technické knihovně v Praze (Klementinum), kde má sign. M 295 a.

⁴ Sborník „Sitzungsberichte“ je ve Státní vědecké knihovně v Olomouci (sign. 53685), v Univerzitní knihovně v Brně (828/110; zde však chybí poslední strana Šofkovy studie) a ve Státní technické knihovně v Praze. — Všechny tři knihovny mně zapůjčily ochotně časopisy s pracemi Šofky k prostudování do Holešova.

⁵ O něm srv.: Prokop DVORSKÝ, Nástin životopisu silozpytce dra. Staška, Živa (red. J. E. Purkyně a J. Krejčí), 10 (1862), str. 287–288; Zdeněk NEJEDLÝ, Litomyšl. Tisíc let života českého města (1934), str. 83–84.

⁶ O něm srv. Josef SVÁTEK, Univ. prof. Dr. František Kasslán Halaška z Budišova — učenec světového významu, Vlastivěda Severomoravského kraje, Vítkovsko, čís. 11–12 (prosinec 1961), str. 1–5.

ZUR WISSENSCHAFTLICHEN TÄTIGKEIT DES ASTRONOMEN UND METEOROLOGEN PROF. DR. OCTAVIUS ŠOFKA,

Meine Abhandlung über das Werk des Naturforschers Prof. PhDr. Octavius Franz Šofka, welche in der 116. Nummer von „Zprávy“ veröffentlicht worden ist, ergänze ich mit einigen Nachrichten über die wissenschaftliche Tätigkeit dieses vergessenen Wissenschaftlers.

Das Hauptwerk von Dr. Šofka, welches gedruckt wurde, ist sein Buch „Die kosmischen Abkühlungen, ein meteorologisches Prinzip“ aus dem Jahre 1863. Es handelt sich um die Schrift, welche die wissenschaftliche Begründung der bekannten Wetterprognosen ihres Autors enthält. In der Bibliothek des Städtischen Museums zu Sedlčany in Böhmen befindet sich von diesem Buche ein eigenes Exemplar des Dr. Šofka mit seinen zahlreichen handschriftlichen Ergänzungen und Verbesserungen. Dieses Werk schrieb der gelehrte Priester auf dem Grunde seiner Fachkenntnisse und seiner Beobachtungen fast in allen Städten, wo er als Professor der Physik und Mathematik wirkte.

Prof. Šofka ist auch Verfasser von drei wissenschaftlichen Abhandlungen, welche in den Wiener Zeitschriften publiziert worden sind. In der „Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften“ wurden zwei seine Aufsätze veröffentlicht, und zwar „Ueber die Zusammenziehung des Wasser — u. Gasstrahles“ (Jahrgang 1840) und „Ueber einige Licht-Phänomene in engen Oeffnungen“ (1842). Im Jahre 1852 ist seine Arbeit „Über einige Lichtmeteore“ in den „Sitzungsberichten der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften“ erschienen.

VÝREČEK MALÝ STŘEDOEVRÓPSKÝ (OTUS S. SCOPS [LINNÉ] NA OLOMOUCKU

Sporadický výskyt této sovičky na území Moravy a Slezska je několikrátě zaznamenán ve starší literatuře. Nejstarší autentický záznam z Olomoucka máme od výborného moravského ornitologa R. KAŠPARA (1889). Roku 1840 dne 30. září za jízdy povozem po silnici mezi obcemi Bílá Lhota a Mladeč u Litovle, pozoroval za jasného dne výrečka, sedícího na hromadě kamení u cesty. Nebyl příliš plachý, neboť vozka po něm dvakrátě prásknul bičem než uletěl, při čemž jej nazval „malým čertíkem“ — zřejmě podle zřetelných „růžků“ na hlavě.

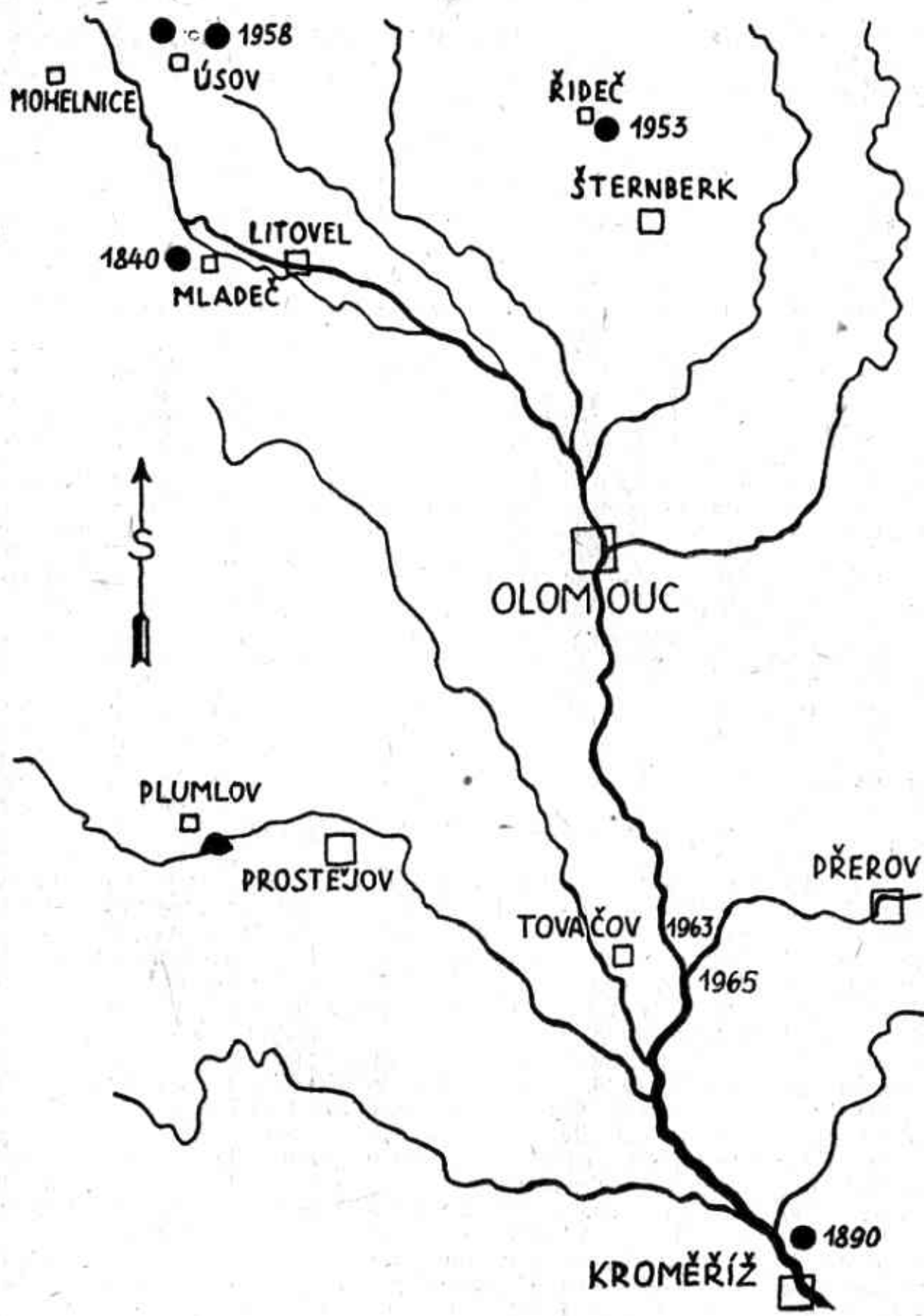
Další pozorování, ještě z minulého století, zaznamenává kroměřížský zoolog prof. J. ZAHRADNÍK (1891) z okolí Kroměříže roku 1890. Tento výskyt spojuje v souvislosti s jeho hnízděním v Chřibech.

V novější době byl výreček zjištěn polesným E. HEPNEREM v Řideči nedaleko Šternberka. Počátkem července 1953 slyšel poprvé jeho hlas v jabloňové zahradě při budově lesovny. Pták volal občas během dne; bylo to jednotvárné pískání, asi jako „giú“. Hlas zněl poněkud melancholicky, podobně jako u hýla, jen byl zvukovější a delší. Když vešel HEPNER z domu do zahrady, odlétal výreček nepozorovaně do vedlejší zahrady. Že by také zalétnul do lesa, sousedícího se zahradou, nebylo pozorováno. Když po týdnu HEPNER zjistil, že tento pták je zde sám a že tedy nehází, ulovil jej 9. července jako vzácný doklad pro olomoucké muzeum, kde se preparovaný nachází ve sbírkách. Jeho míry: délka těla 185 mm, délka křídla 160 mm.

O pět let později, dlel jsem v noci z 9. na 10. července 1958 v okolí úsovského zámku, za účelem pozorování sov. Na lokalitu jsem přišel po setmění, asi o 22.00 hodině a již zdálo se slyšet několik sovích hlasů, vycházejících odněkud z polí. Když jsem se lesem přiblížil k rozlehlému třešňovému sadu, zabíhajícímu od lesa do polí, zjistil jsem 3 hlasy výrečků. V mých poznámkách z té doby mám zaznamenanou transkripci „viú“ neb „giú“. Výrečci volali vytrvale přes půlnoc, kdy jsem v lese usnul. Když jsem se asi po hodině probudil, stále všichni 3 volali. Přiblížil jsem se opatrně k sadu a očekával rozednění, abych ptáky uviděl. O 2.30 hodině dva ptáci ztichli, o půl hodiny později, když začali nad polí zpívat první skřívání, ztichl i třetí pták. Za chvíli se začlo rozednívat a měl jsem ještě za šera příležitost vidět posledního výrečka odlétat ze sadu směrem do úsovských zahrad. Více jsem po těchto sovičkách nepátral, ježto jsem byl na třešňovém stromě pobodán vosami, které tam měly ve větvích hnízdo, a musel jsem vyhledat ošetření.

Další výreček byl objeven přerovským ornitologem F. GINTEREM dne 17. května 1963 ve staré dubové aleji na hrázi rybníka Kolečko u Tovačova. Ptáka vyzradil pokřik žlův (*Oriolus oriolus* L.) a pěnic černohlavých (*Sylvia atricapilla* L.); přítomní lejskové šedí (*Muscicapa striata* L.) a lejskové bělokrci (*Muscicapa albi-collis* L.), reagovali na výrečka pouze varovným voláním. GINTER pozoroval sovičku šestinásobným třídrem společně se svým bratrem dr. O. GINTEREM a dobře rozeznal na její hlavě peříčka, tvořící „ouška“. Po nějaké době pták zmizel v hustých korunách dubů.

Nového překvapení dalším zjištěním výrečka nedaleko místa předcházejícího pozorování, jsem se dočkal dne 14. března letošního roku (1965). V ranních hodinách, při pochůzce kolem řeky za účelem sčítání kachen, zaslechl jsem hlas výrečka nedaleko silničního mostu přes řeku. Pták seděl na spodní silné větvi osamocené jabloně na hrázi řeky. Když jsem se přiblížil asi na 60 kroků a ptáka přes řeku třídrem pozoroval, ztichnul a bedlivě mne sírově žlutýma očima pozoroval. Při tom několikrátě sklopil a opět postavil „ouška“ na hlavě — znamení, že byl rozčilen. Bylo dobře vidět jeho typické zbarvení, které je velmi podobno kůře stromové. Po chvíli se na větví obrátil zády ke mně, takže bylo vidět jejich rezavější zbarvení, vykálel se na větev a odletěl do jabloňové aleje na hrázi,

Mapka míst výskytu výrečka malého — *Otus scops scops* (L.) na Olomoucku. Tmavá kolečka s letopočtem značí místo a dobu výskytu.

Orig. F. Hejl—Mračovský.

vedoucí poli k Tovačovu. Tam opět několikrát zavola; pospíšil jsem za ním, ale ptáka jsem již nikde nespátřil. Místo tohoto pozorování je od onoho z roku 1963 vzdáleno asi 500 m.

Literatura:

R. KAŠPAR (1889): „Ptactvo moravské“. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, Olomouc 1889.

J. ZAHRADNÍK (1891): „K moravské ornitologii“. Vesmír XX., Praha 1891.

F. HEJL MRAČOVSKÝ (1965): „První jarní exkurse 1965 na Tovačovsku“. Zprávy MOS, Přerov. 1965.

ZWERGOHREULE (OTUS S. SCOPS[L.]) IN DER UMGEBUNG VON OLOMOUC

Das sporadische Vorkommen dieser, kleinen Eulenart im Lande Morava - Slezsko, wurde schon in älterer Literatur verzeichnet. Das älteste Verzeichnis stammt vom Jahre 1840, als der bedeutungsvolle mährische Ornithologe R. KAŠPAR ein Exemplar am Schotterhaufen neben der Strasse unweit vom Dorf Mladeč beobachtete. Zweite Beobachtung stammt vom Prof. J. ZAHRADNÍK, als er ein Exemplar im Jahre 1890 bei der Stadt Kroměříž feststellte.

In diesem Jahrhundert wurde eine Zwergohreule am 9. Juli 1953 beim Dorf Řídeč vom Förster E. HEPNER erbeutet und befindet sich als Belegestück im Museum in Olomouc. Im Jahre 1958 vom 9.—10. Juli konnte der Verfasser unweit vom Schloss Úsov die ganze Nacht den Ruf von drei Exemplaren zuhören; bei der Frühdämmerung wurde einer von den drei Vögel beobachtet. Am 17. Mai 1963 wurde vom mährischen Ornithologen F. GINTER ein Exemplar auf alten Eichen beim Teiche Kolečko unweit der Stadt Tovačov festgestellt. Der Vogel wurde von den Pirolén (*Oriolus oriolus* L.) und den Mönchsgrasmücken (*Sylvia atricapilla* L.) verraten. Am 14. März 1965 beobachtete der Verfasser ein Exemplar auf einen Apfelbaum bei Tovačov, unweit des vorläufigen Beobachtungsortes.

Josef Kšír:

„ROMÁNSKÁ RENESANCE“ V OLOMOUCI

Gotický umělecký sloh, když přešel ze svého počátečního období do vrcholné fáze a zakončoval svůj poslední rozvoj vladislavskou gotikou koncem 15. století, nevěděl si rady, jak pokračovat dál. Nemohl se dostat ze spleti svých žebířů různě se protínajících, jak je uplatňoval třeba na portálech (např. v radnici nebo u sv. Mořice v Olomouci), nebo na svých hmotných žebířích na hvězdicových nebo kroužených klenbách (v kostele sv. Mořice a v arkýři olomoucké radnice); volil také nerovné linie na svislících fiál, které zakřivoval až k dojmu zřícení (portál na průčelí brněnské radnice), nebo žebra nahrazoval spleti suchých větví a pahýlů (kamenný reliéf P. M. opatrovnice na Václavském náměstí v Olomouci), ale zkoušel to i na abnormalitách (pozoruhodné jsou tenké kamenné tyče před okny arkýře olomoucké radnice).

Slohová vyčerpanost pozdní gotiky ve stavebním detailu byla již tak nemohoucí, že nemohla nic nového vymyslet a nezbylo jí než se poohlédnout třeba o několik století zpět do doby, nežli gotika začínala. V té době byly postaveny pěkné stavby s pozoruhodnými architektonickými detaily, provedené ve slohu románském; ať to bylo sloupoví s hladkými nebo zvlněnými obtočenými dřívky, s jednoduchými hmotnými krychlovými hlavicemi a patkami třeba různě vyzdobenými; průčelí budov měla vystouplé obloučkové vlysy a lizény apod.

Tyto různé románské architektonické detaily se tu a tam najednou objevily třeba na nadstavbách hotových objektů, postavených ve slohu gotickém, nebo na gotických průčelích byla nanášena výzdoba románská, která se vzhledově docela dobře shodla s provedenou výstavbou gotickou. Nastala v konečném údobí gotiky

někdy obnova románského slohu, tak zvaná románská renesance. Tato obnova románského slohu nevyskytovala se v delším intervalu dobovém, bylo to poměrně velmi krátké období, trvající až do doby, kdy se k nám dostala z jihu vlastní renesance. Vlastní objevitel této románské renesance umělecký historik prof. dr. Vojtěch BIRNBAUM nazývá toto období pouhou epizodou; aby jí mohl vědecky a umělecky prokázat a zhodnotit, nashromáždil k tomu cíli řadu příkladů uskutečněných staveb a rozvinul o tom zajímavé uměleckohistorické pojednání na své přednášce v Praze r. 1921.¹

Některé z jeho příkladů (sloupy ze Salcburku a v Jindřichově Hradci) připomínají případ olomoucký. V Olomouci ve dvoře domu číslo popisné 202, na hlavním náměstí Míru č. 15 s vchodem ze Školní ulice č. 2, stojí kamenný sloup pískovcový, podpírající kamenný krákorec, nesoucí v patře pavlač.

Sloup je zvláštní formy, odlišující se od známých renesančních sloupků toskánských, vyskytujících se na měšťanských domech; sloupek má dřík 104 cm vysoký o průměru 22 cm, a je šroubovitě rýhován. Hlavice krychlové formy je velikostí 28 cm do čtverce a 25 cm vysoká, ale její rohy jsou trojúhelníkovitě seseknuty, a výžlabkem přechází do dříku. Patka rovněž velikostí 28 cm do čtverce a 17 cm vysoká má rohy skosené do trojúhelníka, ale plocha tohoto trojúhelníku má uprostřed štíhlé jehlancovité výčnělky jdoucí svrchu dolů. Patka stojí na soklu krychlové formy a je patrně zbytkem původní snížené dlažby dvoru. Sloupek stojí těsně před rohem zdíva, kde budova o větší hloubce přechází do užšího objektu dvorního v uličce Školní.

Sloupek o celkové výšce 161 cm podpírá kamenný krákorec skládající se ze dvou částí; spodní část je 32 cm vysoká půlkruhového profilu s nahoře ukončeným horizontálně vysazeným obdélníkovým úzkým profilem a vyčnívá 78 cm před roh zdíva; materiál této části je tmavá tvrdá jemná droba pocházející z blízkého okolí. Horní část krákorce je 44 cm vysoká s dvěma profily simy, svou horní částí vyčnívá 123 cm před hranou rožního zdíva a je ze žlutého pískovce.

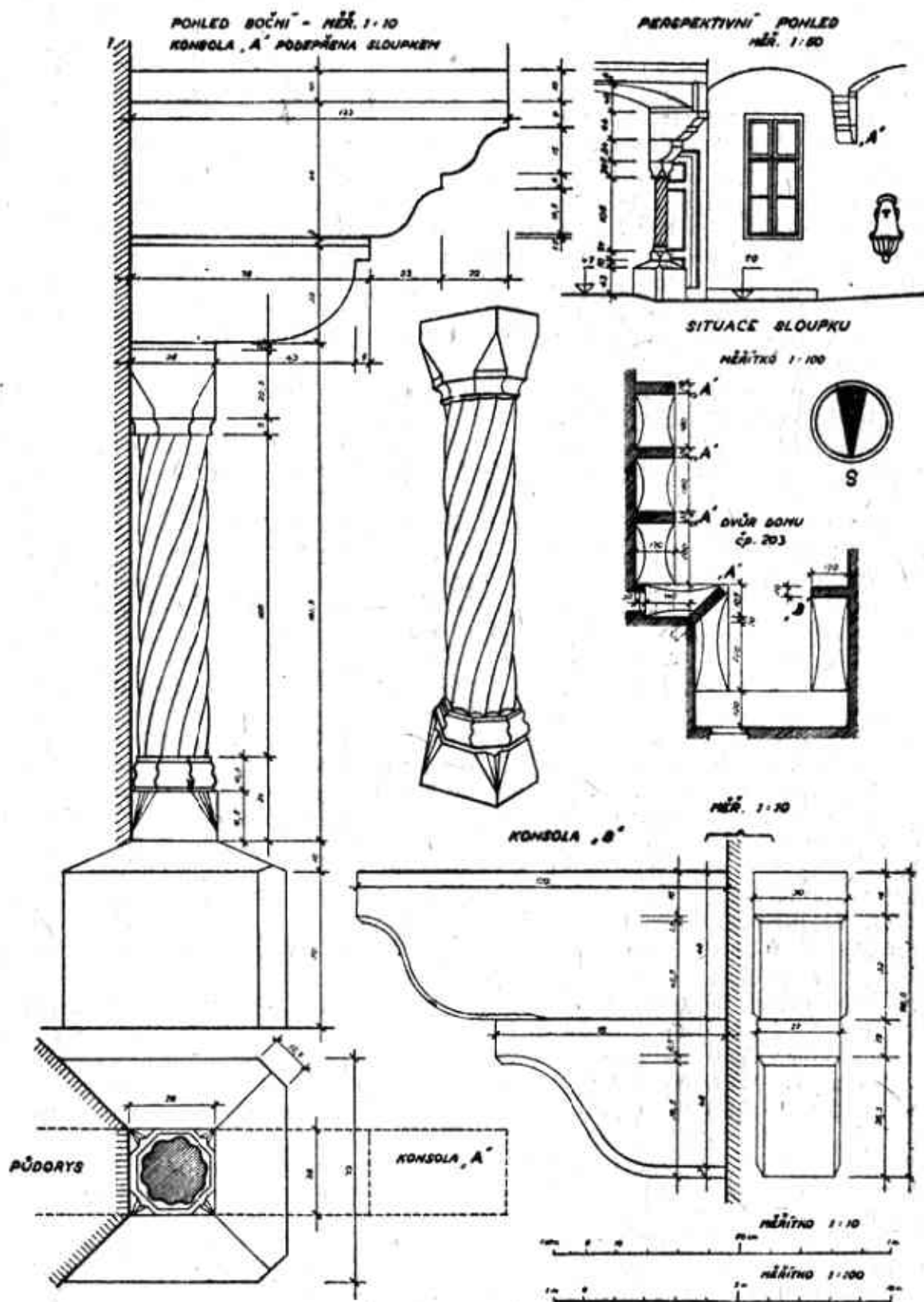
Krákorec nese otevřenou pavlač, která spojuje prostory ve dvorním objektu se schodištěm v hlavní budově. Tím, že je krákorec uložen na rohu zdíva, stal se abnormálním. Ostatní běžné krákorce nesoucí pavlač podél rovné stěny jsou provedeny rovněž ze dvou kusů kamene a jejich materiál i profil jsou stejné, jako mají obě popsané části abnormálního rožního krákorce. Krákorce běžné i krákorec nad sloupkem mají horní část s profilem simy z doby renesanční, ale dolní část pochází ještě ze slohu gotického.

Sloupek svým vzhledem a formou provedení není čistě gotický ani čistě renesanční; románský však být nemůže, neboť v době románského slohu, který končil v našich krajinách nejpozději kolem r. 1230, nebylo hlavní náměstí v Olomouci ještě osídleno a žádné stavby zde nestály. Dřík sloupku svým šroubovitým rýhováním odpovídá slohu románskému; jeho krychlová hlavice má formy románské, ale její seseknutí neodpovídá tomuto slohu. Stejně tak i patka, její krychlová hmota mohla by být románská, ale trojúhelníkové sešíkmení není románské a jehlancovité výčnělky by mohly odpovídat románským drápkům na patkách, ale ty byly prováděny vždy opačným směrem nahoru. Můžeme tedy říci — použijeme-li obrátu V. BIRNBAUMA, že v olomouckém případě jde o jeden z příkladů této románské renesance.

Umělecko historické bádání od r. 1921 až do dnešní doby má však určité výhrady k tomuto celkovému pojmu románské renesance; v tomto souboru zvláštních architektonických forem, které se uplatňují od druhé poloviny 15. století, spatřují umělci historikové tvary mající původ v gotice, i když tyto formy přežívají svou dobu a tím mění své umělecké a funkční postavení na povrchu architektury.

Stavební historie tohoto domu by snad objasnila něco o době zhotovení sloupku.² Nejdůležitější zpráva pochází z roku 1558, kdy bylo majiteli domu, kterým byla patrně tehdejší rodina Hirschova, povoleno na stavebním místě „bohatých krámů“ vystavět si opět takový dům, aby vznikl zase „bohatý krám“. Bohatými krámy

SLOUPEK Z OBDOBÍ ROMÁNSKÉ RENEZANCE V OLOMOUCI VE ŠKOLNÍ ULICI ČÍSLO 2, ČP. 202

Sloupek s krákorcem ve dvoře domu čp. 202 ve Školní ul. č. 2. v Olomouci.

del. Inž. J. Kšír.

nazývalo se v tehdejší době 15 domů, které stály pohromadě ve frontě na náměstí a začínaly právě tímto domem u uličky Jinošské čili Panické (Junkergassel — nyní Školní) a pokračovaly přes roh obou dnešních náměstí a podél Rynečku (úzká část dnešního náměstí Rudé armády) až na roh ulice Panské. Sídlii zde privilegovaní obchodníci, velkokupci s kramářskými výsadami, tedy vesměs zámožní měšťané patřící k městskému patriciátu.

Z uvedené zprávy z r. 1558 vyplývá, že před tímto rokem stál zde již dům, rovněž bohatý krám; také zachovalé sklepy v domě, které jsou ze středověku, prokazují, že zde stály původně staré gotické domy. Byl tedy k náměstí úzký gotický dům zasahující svou velkou hloubkou do uličky Jinošské, kde byl ještě objekt dvorní přístupný v patře z pavlače. Tato pavlač byla podél budovy osazena na jednoduchých kamenných krákorcích; jelikož krákorec na tomto exponovaném rohu zdíva neměl dostatečnou plochu pro uložení, aby mohl bezpečně přenášet zatížení vznikající jak z vlastní váhy kamene, tak i váhu procházejících osob, tak se patrně zdívo pod krákorcem drtilo a krákorec se nakláněl. Z tohoto důvodu asi musel být podepřen, a to se stalo pomocí sloupku zachovalého až do nynější doby; uskutečnění nastalo v době, kdy ještě stál starý středověký dům před přestavbou na dům renesanční, před rokem 1558. V polovině 16. století byly již dobře známé novodobé formy slohu renesančního; první datovaný renesanční portál máme v Olomouci z r. 1556 v Koželužské ulici č. 12 a poslední datovaný gotický portál pochází z r. 1521 na kostele sv. Mořice. Můžeme proto odhadnout, že náš sloupek, prováděný ve formách románské renesance, pochází patrně z let kolem r. 1520 až 1530.

Při přestavbě domu r. 1558 zůstaly ze starého středověkého domu sklepy, část přízemí a také přízemní budova dvorní zůstala stát i s gotickými krákorci. Renesanční novostavba hlavní budovy k náměstí a přestavba dvorní budovy do Školní uličky provedly se tak, že dostaly v místnostech větší světlé výšky; tím se stalo, že výška podlah v novostavbě i na pavlači měla podlahy v patře o 44 cm výš, nežli byla původně ve starém odbouraném domě. Proto, aby mohl být použit starý krákorec na rohu zdíva, musel být zvýšen o 44 cm, což se jednoduše provedlo tím, že se zhotovila nová druhá samostatná část krákorce, ovšem s novým profilem již renesančním. Ostatní krákorce osazené na rovné ploše stěny provedly se stejným způsobem a dostaly novou horní část rovněž ve stejných formách renesančních. Mezi jednotlivými krákorci se provedly ploché segmentové klenbičky, které nesou dlažbu pavlače.

Z gotických měšťanských domů zachovaly se v Olomouci pouze fragmenty; ve sklepech nalézá se středověkého zdíva poměrně dost; na průčelích můžeme spatřit kolem oken kamenná ostění, také částice gotických portálů, zbytky podloubí, ale také klenby křížových a hvězdicových forem se žebry jsou skryty v budovách.

Olomoucké pozdně gotické domy byly postaveny po velkém požáru v městě r. 1493, proto v první polovině 16. století byly tyto domy ještě stavebně hodnotné a nepotřebovaly tehdy žádných oprav ani větších stavebních zásahů. Teprve v druhé polovině a zvláště pak koncem 16. století ukázala se potřeba přestaveb a zhodnocení domů; bylo to v době, kdy se měšťané již obeznámili s novým renesančním nazíráním na život a na nové bydlení. Tehdy byla také snaha vyrovnat se domům šlechticů, kteří si v této době stavěli domy a stěhovali se do měst pro zimní bydlení a po dobu trvání zemských sněmů. Tyto již renesančně přestavěné domy, které přečkaly velkou pohromu v době švédské okupace, které nezničil velký požár města v r. 1709 a které nezasáhl stavební ruch v druhé polovině 19. století, se nám zachovaly až do nynější doby.

V kamenném sloupku, který byl předmětem tohoto pojednání, zachoval se pěkný architektonický detail z první poloviny 16. století, který není ani gotický, ani románský, ale který v BIRNBAUMOVĚ pojetí je dokladem tzv. **románské renesance** a ve kterémžto případě můžeme spatřovat zajímavý příklad přežívání a přetváření gotiky.³

¹ Přednáška doplněná a rozšířená vyšla tiskem: V. BIRNBAUM, Románská renesance koncem středověku, Jan Štenc, Praha 1924, 48 stran s 21 ilustracemi. Druhé vydání v liter. V. BIRNBAUM, Listy z dějin umění, Praha 1947, str. 191.

² Inž. Josef KŠÍR, Domy na náměstí proti kamenné kašně; Kdy — kde — co? v olomoucké kultuře, prosinec 1964, kapitoly ze stavební historie Olomouce, část 12.

³ V létě r. 1964 objevila se na sloupku horizontální trhlinka na dřívku pod hlavicí po celém obvodu. Trhlinka vznikla patrně od zvětšeného chození po pavlači od doby, kdy se postavily ve dvoře přímo v sousedství sloupku dřevěné kůlny a když se započalo s bouráním dvorních objektů v sousedství. Toto porušení sloupku vlastně potvrzuje názor vyslovený v tomto článku o gotickém krákorci. V prosinci r. 1964 byl krákorc nad sloupkem podepřen dřevěným trámek, aby se nevyvrátil ze zdiva a nezlámal tento památkově hodnotný sloupek.

ROMANISCHE RENAISSANCE IN OLOMOUC

Die Entwicklung des gotischen Kunststils endete in ihrer letzten Phase — Ende d. 15. Jh. In ihrem Bestreben nach weiterer Entwicklung wendete sie sich zurück zu dem romanischen Stil und so entstand in einigen Fällen die sg. romanische Renaissance. Ihr Entdecker, der Kunsthistoriker Prof. Boh. BIRNBAUM, nennt diese Zeit nur eine Episode, denn ihr Leben dauerte nur kurz. Als Beleg zu dieser Entdeckung führt er einige Fälle an, von denen einige dem Olmützer Fall ähneln: es ist eine Sandsteinsäule, die eine Konsole mit einer Balustrade stützt — im Hofe des Hauses Conscr. Nro. 202 in Školní G. 2.

Der Säulenschaft ist schraubenartig geriffelt, das Kapitell und der Fuss sind quadratförmig mit schräg zugeschnittenen Ecken in ein Dreieck mit Vorsätzen. Die Durchführung der Säule ist weder rein gotischer noch rein Renaissancestil; der Säulenschaft u. das Kapitell könnten scheinbar romanisch sein, aber die Vorsätze nicht. So handelt es sich um einen Fall der romanischen Renaissance nach Prof. Birnbaum. Nach neueren kunsthistorischen Forschungen erkennt man in diesem Falle der romanischen Renaissance ein Übergangsstadium — Überleben und Umformen des gotischen Stils.

Václav Dyk:

MIMORÁDNÉ ROZMĚRY STŘEVÍ POTOČNÍCH Z HOŘINY

(25. příspěvek k znalosti severomoravských ryb)

O maximálních délkách a vahách, jichž mohou dorůst v severomoravských vodách střevle potoční (*Phoxinus phoxinus* L.), je nedostatek údajů.

OLIVA (1951) získal z horní Odry jen převážně mladé, menší jedince, (největší s délkou těla 83 mm), BALON (1952) se zmiňuje rovněž jen o mladých jedincích ulovených v Olze, DYK (1952) naopak ohlásil z potoka Hořiny, přítoku Opavy až 12 cm dlouhé střevle, jež ani v jiných vodách nejsou běžným rozměrem. HOCHMAN (1957) naměřil v Moravici až 9,9 cm (u 4letých). Podobné velikosti zjistil pro srovnání v jiných povodích, například Otavě i DYK (1946). Vcelku se zdá, že ve většině našich vod nepřerůstají střevle potoční délkovou hranicí 10 cm (celkové délky).

Podávám zde proto bližší údaje o materiálu přesně změřeném a zváženém z potoka Hořiny (1947). Je třeba podotknout, že tento vysychavý, průměrně živný potok, ústící do Opavy u Škrochovic v nadmořské výšce 320 m, měl v době pozorování jen v některých částech pstruhy; střevlím v ostatních partiích nehrozilo s jejich strany nebezpečí, takže mohly dosáhnout vyššího stáří a velikostí jinde neběžných.

Změřený a zvážený materiál

Čerstvě ulovené střevle byly na místě 25. VIII. 1947 změřeny a zváženy na lisovních vahách. Z tělesných rozměrů zachyceny jen hlavní údaje (výška měřená u začátku hřbetní ploutve). Dále zapsáno pohlaví, případně stav gonád, které u nevytřených samců se mohou podstatně podílet na větší váze.

Číslo	Celková délka	Délka těla mm	Šířka	Výška	Váha g	Pohlaví
1	95	82	20	20	8	♀
2	100	86	19	22	10	♂
3	108	92	20	21	10	♂
4	109	92	20	21	11	♂
5	110	95	20	25	15	♀
6	110	95	21	20	10	♂
7	110	95	20	25	14	♂
8	110	96	20	25	13	♂
9	110	95	20	24	13	♂
10	120	98	21	27	18	♀

V seznamu uvedeny jen střevle s délkou udávanou zatím v literatuře většinou jako maximální a větší až o 30 mm. Samice č. 5 byla toho roku nevytřenou jiker-načkou, s plně vyvinutými jikrami, ač období tření střevlí v Hořině spadalo obvykle do konce května. Rok staré střevle měly v tomto potoce délky 2–2,5 cm.

Pozoruhodná je váha, která se mezi jedinci 95 a 120 mm dlouhými zhruba zdvojnásobuje.

Souhrn

V potoce Hořině, přítoku řeky Opavy u Škrochovic zjištěna v r. 1947 maximální celková délka střevlí potočních (*Phoxinus phoxinus*) 120 mm, délka těla 98 mm a váha 18 g, a to u samice.

Nadprůměrná tato velikost, která není v Hořině vzácností, je vysvětlitelná tím, že v některých úsecích při častém letním vysychání potoka přežívaly v hlubších tůních jen střevle. Tím, že zde nebyly ohrožovány pstruhy mohly dosáhnout vyššího věku a rozměrů neběžných v jiných vodách osídlených touto kaprovitou rybkou.

Literatura:

BALON E., 1952: Ryby řeky Olzy, Přírodovědecký sborník Ostravského kraje 13,3–4: 518–548

DYK V., 1948: Příspěvky k biologii střevle, Sborník ČSAZV, XIX, 781: 138–140

DYK V., 1952: Ryby v Hořině, Přírodovědecký sborník Ostravského kraje, XIII, 3–4: 572–574

DYK V., 1952: Současný výskyt ryb v řece Moravici, Příloha Přírodovědeckého sborníku Ostravského kraje, XIII, 3–4: 1–24

HOCHMAN L., 1957: Ichthyologický výzkum řeky Moravice, Sborník VŠZL v Brně, A, 1: 83–117

OLIVA O., 1951: Zpráva o výsledcích ichthyologického výzkumu ve Slezsku a na Bečvě v srpnu 1951, Přírod. sborník Ostravského kraje XII, 3: 422–423

OLIVA O., 1953: Ryby a kruhousti řeky Odry, Přírod. sborník Ostravského kraje, XIV, 1–2: 158–178

Ausserordentliche Grössen der Elritzen aus Hořina

In dem Zuflusse des Flusses Opava, im Bache Hořina, wurden die Elritzen bis in der Gesamtlänge von 120 mm und im Gewicht von 18 g festgestellt. In anderen unseren Gewässern scheint die Längengrenze bei 90–100 mm zu sein.

DROBNÉ ZPRÁVY

● Dne 23. listopadu 1964 zemřel v Nákle známý vlastivědný pracovník Josef Vrbka (narozen dne 6. května 1888). Celý jeho život, v mládí poznamenaný těžkým úrazem, je příkladem statečného a houževnatého přemáhání překážek. V širokém a obsáhlém zájmu o přírodu i kulturu našel po nemoci nový smysl života. Značné vědomosti i praktická zkušenost výborného včelaře a chovatele se brzy proje-

Josef Vrbka — * 6. 5. 1888 — † 23. 11. 1964.

vily i v člancích, otištěných v různých odborných časopisech. Kromě toho jej upoutala i vlastivěda; stal se přispěvatelem Časopisu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a spolupracoval nejen na poli botaniky a ornitologie, nýbrž i v archeologii a národopise. V roce 1937 začal pak sám vydávat vlastivědný měsíčník „Mojmírova říše“, jehož záslužná práce byla však za okupace úředním zákazem ukončena již po čtyřech ročnících. V té době, v roce 1940, vyvrcholila také vlastivědná činnost J. Vrbky dlouho připravovaným dílem „Dějiny obce Nákla“, kterým se věnoval, jak sám v doslovu píše, „... z lásky k rodné dědině, která má minulost tak slavnou, že je chloubou být jejím rodákem“. — Po válce prožil J. Vrbka řadu let na Malé Hané, nejdříve v Bezděči u Trnávky, později v Březsku u Konice. I tam všude pokračovaly jeho vlastivědné zájmy; vždy se aktivně účastnil veřejného a kulturního života obce, například jako kronikář. Sklonek svého života prožil pak J. Vrbka opět v rodném Nákle. Tam jsme se s ním v listopadu loňského roku rozloučili. Jeho zásluhy o vlastivědu i jeho vzácná povaha byly oceněny zvláště ve sborníku, vydaném v r. 1958 k jeho sedmdesátinám Vlastivědným muzeem v Mohelnici. Jeho rodná obec nákelská bude na něho vždy s úctou vzpomínat.

J. S v o z i l, Příkazy.

● **Kroužek pro historii lékařství při Vlastivědném ústavu v Olomouci**, založený roku 1954 dr. M. Remešem a celou řadou zájemců o dějiny biologických a lékařských věd, uskutečnil do konce dubna letošního roku již 42 pracovních schůzí, na nichž bylo předneseno celkem 135 přednášek z různých oborů medicíny a biologie. Vedle toho byla na programu i řada drobných zpráv, nekrologů, jubilejních proslovů a zpráv organizačních. Schůze, které se konají v knihovně oční kliniky fakultní nemocnice v Olomouci jsou vždy navštíveny nejméně 15–20 zájemci a skoro každá přednáška je doplněna často obsáhlou diskusí. Každá schůze je spojena s demonstracemi knih, obrazových a věcných materiálů. Většina přednášek byla publikována v odborných časopisech většinou lékařských, přednášky s olomouckou tematikou ve Zprávách Vlastivědného ústavu. Z cizích přednášejících je třeba na prvním místě uvést prof. M. I. B a r z u k o v a z Moskvy a pravidelné návštěvy členů sesterského brněnského kroužku pro historii medicíny. Členové kroužku navštívili i řadu ústavů pro dějiny lékařství v cizině (Řím, Vídeň, Lipsko) a účastnili se svými přednáškami mezinárodních sjezdů v Montpellier, Moskvě, Wroclavi, Budapešti, Varšavě a Basileji. Na schůzi dne 23. dubna 1965 byla ustavena za předsednictví prof. dr. M. M a t o u š k a olomoucká pobočka nově založené Společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV v Praze, jakožto prvá mimopražská pobočka vůbec. Kroužek pro historii lékařství při Vlastivědném ústavu však bude existovat dále a bude pokračovat ve své práci spolu s členy nové společnosti. Práce na úseku dějin věd má totiž v Olomouci nejen svou tradici založením kroužku dr. Remešem, ale zavazuje nás k tomu jak universitní minulost našeho města, tak i významná skutečnost, že první vědecká společnost v tehdejších rakouských zemích vůbec byla roku 1746 založena J. Petrášem právě v Olomouci.

J. S k u t í l — E. W o n d r á k

● **Deset let činnosti biologického kroužku**. V květnu tohoto roku tomu bylo právě deset let, kdy se začala zájmová práce pro veřejnost v biologických oborech. Stalo se tak na ustavující schůzi biologického kroužku (tehdy při Studijním a lidovému ústavu — Krajském muzeu v Olomouci) dne 26. května 1955. Ustavující schůze se zúčastnilo celkem 16 osob; srovnáme-li s tímto počtem dnešní počet zájemců — téměř 90 osob, ukazuje již sama tato číslíce oprávněnost existence biologického kroužku. Nejde ovšem jen o toto „suché“ číslo — hlavním kritériem správnosti založení kroužku se během let stala jeho činnost sama. Základní myšlenkou při založení kroužku byla snaha navázat na staré tradice, které se v Olomouci vztahovaly k regionální práci kolem muzea; šlo o to sdružit odborně i vě-

decky fundované zájemce k plodnější a účinnější spolupráci. Hlavními formami práce byly přednášky a exkurze, zajišťované jednak členy kroužku samými a jednak pozvanými odborníky. Do konce dubna 1965 bylo uskutečněno 109 přednášek a 134 exkurzí. Průměrná účast na jednotlivých akcích se pohybovala v letech 1955—1965 od 14 do 25 osob. Někteří členové kroužku pracovali i publikačně, mj. i ve Zprávách našeho ústavu. Kromě přednášek a exkurzí zaslouží zmínky zvláště v posledních 2 letech agilní práce mykologů, organizovaná v mykologické sekci v rámci biologického kroužku; je to jednak péče o stálou vitrinku, v níž se-
znamují širokou veřejnost s nejrůznějšími druhy hub a jednak zavedení houbařské poradny (ve vegetační sezóně každé pondělí v určené hodině). Podobné poradní dny byly organizovány v prvních letech též v jiných oborech, avšak pro malý zá-
jem z veřejnosti bylo od nich postupně upuštěno. Činnost kroužku byla několikrát zveřejněna v denním tisku a hodnocena v ústavu (mj. též v rámci výstavy k 90. vý-
ročí olomouckého muzea). K oslavě 10letého trvání biologického kroužku byli na
schůzi dne 31. května 1965 odměněni diplomem dosavadní předsedové kroužku, Miloslav Kudla, prof. Vojtěch Trázník a MUDr. Alois Roztomilý. Vlastivědný ústav
vydá k této příležitosti malou brožurku, zachycující historii a činnost biologické-
ho kroužku v letech 1955 až 1965. B. Š.

1. Záběr z výstavy „Za tajemstvím Země“, převzaté z Moravského musea v Brně a instalované v únoru 1965 v Olomouci (foto J. Juryšek).

2.—3. Sloupek a krákorec ve dvoře domu ve Školní ul. č. 2. Kout ve dvoře domu ve Školní ul. č. 2. (K článku J. Kšíra, foto autor 1932.)

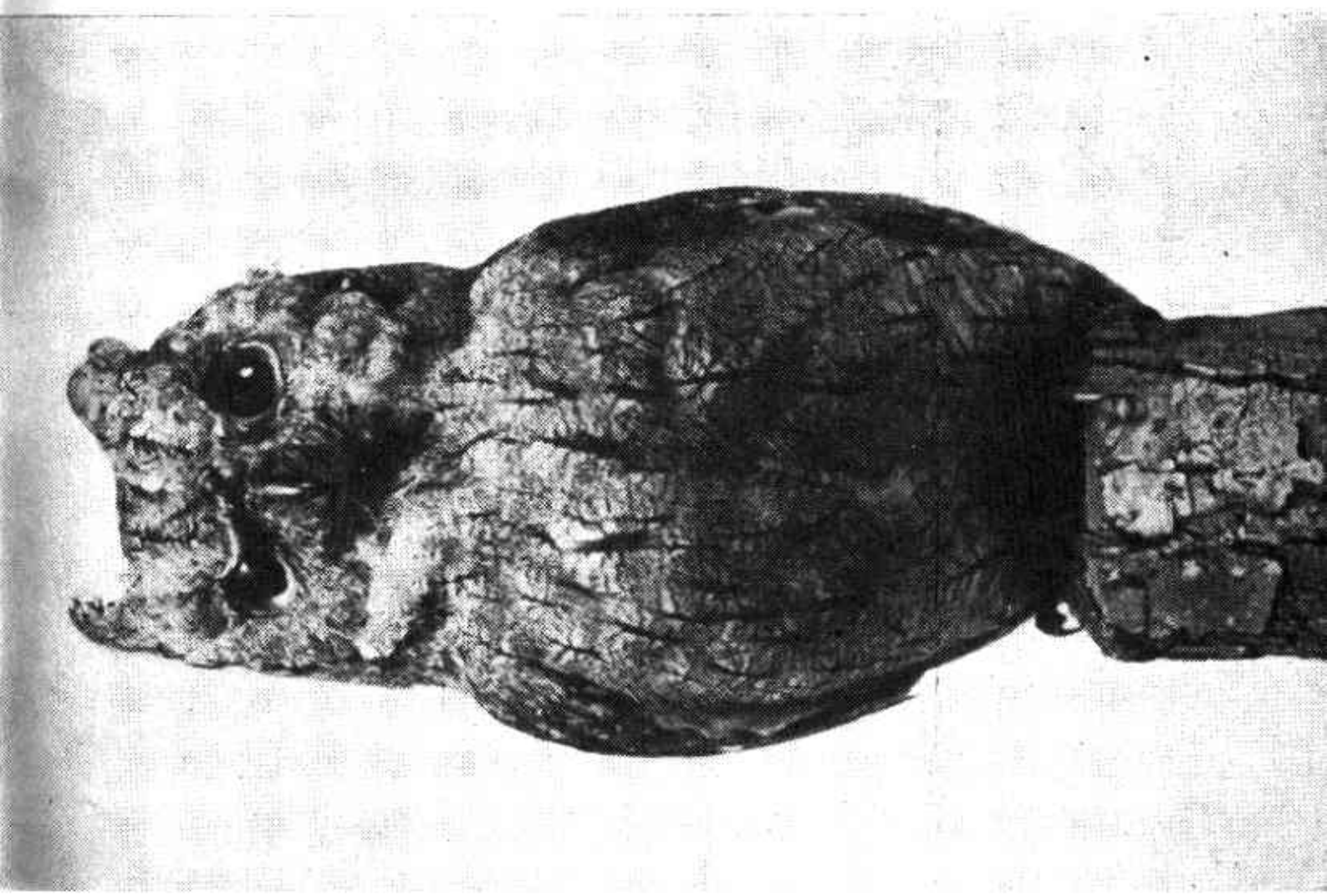
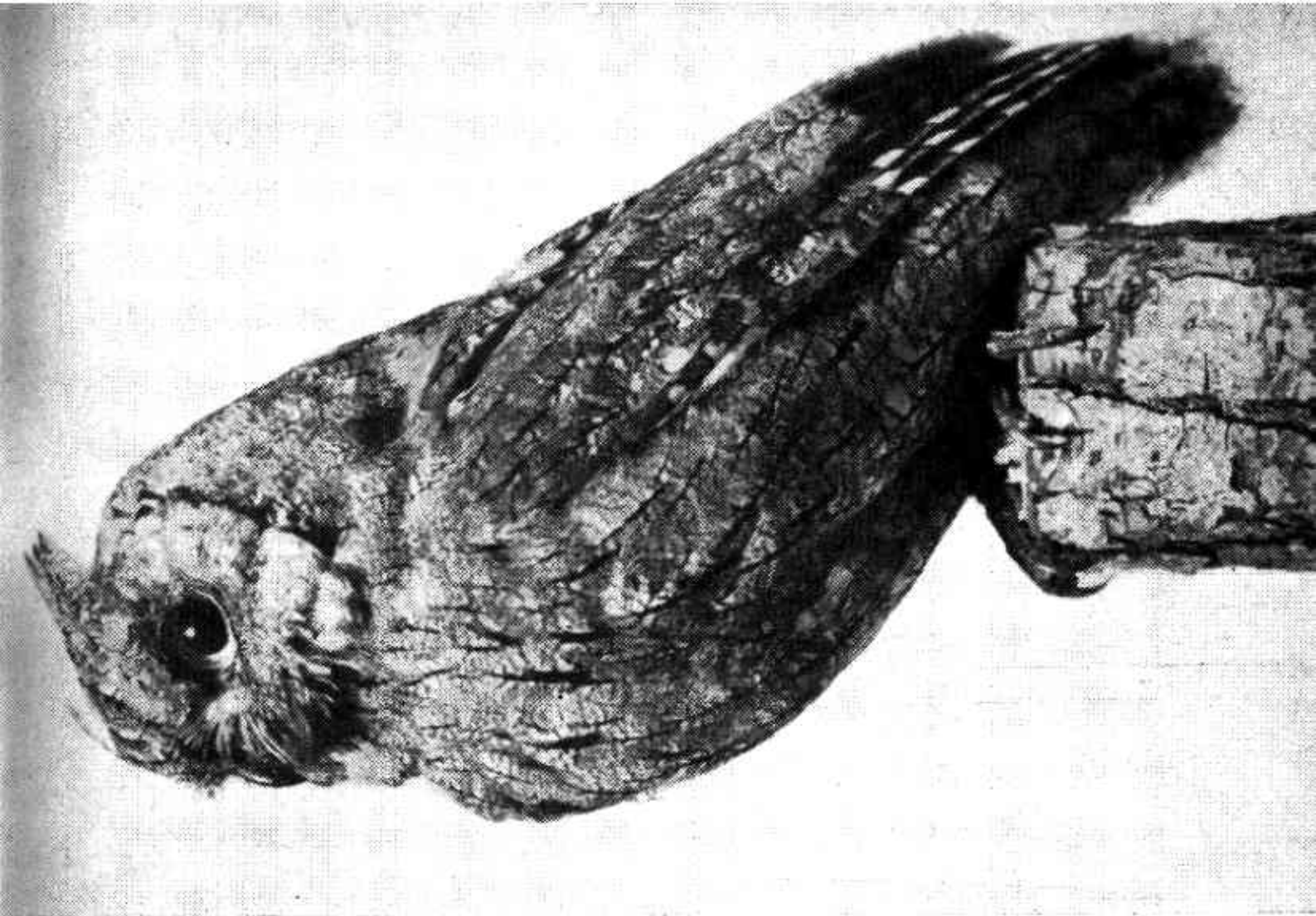
4.—5. Výreček malý středoevropský — *Otus scops scops* (L.), ulovený 9. 7. 1953 v Řídeči u Šternberka. (K článku F. Hejla—Mračovského, foto J. Juryšek.)

6. Záběr z výstavy „Zlatohorský rudný revír včera a dnes“, instalované v Olomouci (projekt inž. Volejníková, foto J. Juryšek).

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, vydává VÚ Olomouc, nám. Republiky 8. Řídí dr. Boh. Šula, grafická úprava Ot. Lenhart. — Tisknou Moravské tiskařské závody, n. p., prov. 12, Olomouc, Leninova 15. — Povoleno OŠK ONV Olomouc, čj. škol/458-6-18/65-Sn.

© Vlastivědný ústav Olomouc.

T-07*51996

Obsah:

Turek A., Archiv bývalého velkostatku v Bruntále . . .	str. 1
Svátek J., K vědecké činnosti astronoma a meteorologa prof. dr. O. Šafky	str. 9
Hejl—Mračovský F., Výreček malý středoevropský Otus scops scops (L.) na Olomoucku	str. 14
Kšír J., „Románská renesance“ v Olomouci	str. 16
Dyk V., Mimořádné rozměry střevlí potočních z Hořiny	str. 20
Drobné zprávy: Svozil J., Josef Vrbka	str. 21
Kroužek pro historii lékařství	str. 23
Deset let činnosti biolog. kroužku	str. 23